

► Een **uitgave** van Kunstloc Brabant, in samenwerking met Cultuurmij Oost, in het kader van Cultuureducatie met Kwaliteit

Welkom bij C-zicht®

Competenties Cultuureducatie kunst en erfgoed

1.

Competenties Cultuureducatie kunst en erfgoed

Ontdek de competenties en de bijbehorende gedragsindicatoren

Competenties cultuureducatie zijn een belangrijk handvat om het cultuuronderwijs binnen de school vorm te geven; een hulpmiddel om te kijken, beoordelen, plannen en richting te bepalen. C-zicht is hierbij een nuttig, ondersteunend instrument. Basisscholen kunnen met C-zicht lijn aanbrengen in hun culturele activiteiten en gericht werken aan de persoonlijke ontwikkeling van leerlingen.

Een competentie is een samenhangend geheel van vaardigheden, kennis en attitude; iets kennen, iets kunnen en aangesproken worden op je houding. We onderscheiden drie competenties waarmee een school de cultuureducatie een duidelijke richting kan geven:

- ▲ onderzoekend vermogen;
- ▲ creërend vermogen;
- ▲ reflecterend vermogen.

v.l.n.r. Reflecterend vermogen, Onderzoekend vermogen, Creërend vermogen – foto's Studio Noa Verhofstad

Deze drie vermogens zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Het cultuuronderwijs doet een beroep op alle drie de competenties tegelijk. Ze zijn als een driehoek, waarbij de top van de driehoek correspondeert met de competentie die op een bepaald moment de nadruk moet krijgen. Aan elke competentie is een aantal gedragsindicatoren gekoppeld: dat wat je ook echt bij een leerling wilt terugzien.

Van de drie competenties hebben we een filmpje gemaakt van leerlingen die bezig zijn met twee opdrachten: maak een tekening van de ander, zonder te zien wat je doet en verzamel materiaal, maak je eigen ruimte in het klaslokaal en richt deze ruimte in (maar zonder dat de materialen de grond raken). Wil je het hele proces bekijken? Klik dan [hier](#).

Onderzoekend vermogen

De leerling kan vanuit een vraag zichzelf en zijn omgeving leren kennen.

Gedragsindicatoren – De leerling:

- ▲ gebruikt actief zijn zintuigen om een object, onderwerp of gebeurtenis te verkennen;
- ▲ experimenteert met verschillende materialen, technieken en begrippen;
- ▲ verkent emoties, ervaringen en ideeën van zichzelf en anderen;
- ▲ stelt vragen aan zichzelf en zijn omgeving;
- ▲ verzamelt, selecteert en maakt kritisch gebruik van verschillende bronnen;
- ▲ gaat door met onderzoeken tot zijn doel bereikt is;
- ▲ werkt de vraag planmatig uit;
- ▲ kan vraag en plan bijstellen op basis van (onverwachte) uitkomsten.

[Kijkje in de klas](#)

Creërend vermogen

De leerling kan op eigen wijze vormgeven aan zijn ervaring, waarneming, verbeelding en kennis.

Gedragsindicatoren – De leerling:

- ▲ kan zich een voorstelling maken van een gebeurtenis, ervaring of idee en deze uiten;
- ▲ past bewust technieken, vaardigheden en materialen toe binnen eigen werk;
- ▲ kan opgedane kennis toepassen;
- ▲ bedenkt en maakt ontwerpen of concepten;
- ▲ bedenkt en realiseert alternatieve oplossingen;
- ▲ geeft op eigen wijze vorm aan ervaringen, emoties en ideeën.

[Kijkje in de klas](#)

Reflecterend vermogen

De leerling kan terugkijken op eigen ervaringen, deze interpreteren en er betekenis aan geven.

Gedragsindicatoren – De leerling:

- ▲ verwoordt eigen ervaringen en gevoelens in relatie tot de context;
- ▲ bedenkt persoonlijke leervragen;
- ▲ geeft aan wat hij anders en beter kan in relatie tot zijn leervragen;
- ▲ vergelijkt eigen ideeën en werk met die van een ander;
- ▲ benoemt wat ideeën en werk van anderen (kunst of erfgoed) voor hem betekenen;
- ▲ stelt zich open, vraagt anderen om feedback en tips en gebruikt deze;
- ▲ kan verwoorden wat de waarde van kunst en erfgoed voor hem is.

[Kijkje in de klas](#)

Competenties cultuureducatie helpen de leraar met beoordelen, plannen en richting bepalen.

Je moet dit lezen

En waar blijven de kerndoelen?

Iedereen die zich professioneel met onderwijs en cultuur bezighoudt, weet dat de kerndoelen 54, 55 en 56* de legitimatie zijn van heel veel moois en belangrijks dat zich binnen en buiten het klaslokaal afspeelt. Wat zijn de kerndoelen veelomvattend! De drie regels vangen een wereld aan cultuureducatie en bieden zoveel speelruimte dat handvatten voor de concrete invulling ervan absoluut noodzakelijk zijn.

Op dat vlak bestaat al veel en op dit moment wordt er nog meer ontwikkeld, in de vorm van leerlijnen en scholing van leerkrachten. De competenties voor cultuureducatie zijn een houvast dat onder dat aanbod en de kerndoelen gelegd kan worden. Met een uitwerking in gedragsindicatoren komen alle afzonderlijke aspecten uit de kerndoelen gebalanceerd aanbod. En daarmee wordt de keuze voor een les, een methode, een kunstenaar in de klas, een voorstelling, een stuk evenwichtiger.

*Kerndoel 56 beschrijft erfgoed. Erfgoed Brabant heeft de competenties cultuureducatie uitgewerkt voor erfgoed. Lees [hier](#) over de leerdoelen voor erfgoededucatie.

Algemene competenties

In totaal bestaat de nieuwe versie van C-zicht uit zes competenties. Behalve de culturele competenties zijn er drie algemene vermogens:

- ▲ Vermogen zich te presenteren: de leerling kan op een aantrekkelijke manier zichtbaar maken wat hij en/of de ander heeft gemaakt of ervaren.
- ▲ Vermogen tot samenwerken: de leerling kan tot een gezamenlijk resultaat komen door eigen en andermans kwaliteiten te benutten.
- ▲ Vermogen tot zelfstandig werken: de leerling kan bepalen welke taak hij wil uitvoeren, hiervoor verantwoordelijkheid nemen en deze in relatie tot zijn omgeving tot een goed einde brengen.

2.

De kunst van het fouten maken

**Juliette Walma van der Molen, hoogleraar Talentontwikkeling Universiteit Twente:
"Competentiegericht lesgeven doe je niet zomaar even"**

Soms kom ik op scholen en zie ik in een klas dertig dezelfde tekeningen van dezelfde boom hangen. Dan denk ik: hier is een kans gemist. Daar kan de tekenles toch niet voor bedoeld zijn? Ik zou dat graag anders aanpakken. Haal leerlingen weg bij de standaardoplossing, de standaardafbeelding van een boom. Praat met hen over bomen en over de vele verschillende vormen. Welke eigenschappen horen eigenlijk bij een boom? Is het nog een boom als er geen takken zijn? Of als je de stam blauw kleurt? Noem eens tien eigenschappen van bomen en ontwerp dan een boom waarbij acht van die tien ontbreken. Leerlingen los laten komen van het bekende en geijkte, dat is voor mij cultuuronderwijs.

En dat is voor mij ook competentiegericht lesgeven. Ik weet het, competenties is voor sommigen een

wat besmette term. Alsof het in het onderwijs alleen nog maar om vaardigheden en niet meer om kennis draait. Dat is natuurlijk niet zo. Ik pleit zeer zeker niet voor het afschaffen van kennisoverdracht. Maar dat zou niet het enige moeten zijn. Het is belangrijk ook vaardigheden, motivatie, houding en zelfbeeld van leerlingen te ontwikkelen – en dat is wat we in deze publicatie bedoelen met competenties cultuureducatie.

C-zicht brengt die competenties in kaart. Neem onderzoekend vermogen. Daarbij draait het om nieuwsgierigheid, om de wil de wereld te verkennen en te weten hoe je dat kunt doen. Bij creërend vermogen gaat het om werkelijk iets nieuws kunnen bedenken, om andersom denken en originele oplossingen. Reflecterend vermogen ten slotte, is essentieel

om te leren. Het betekent stilstaan bij wat je doet en hoe je dat doet. Bij wat je al kunt en wat je nog kunt leren. Zonder reflectie komen leerlingen niet vooruit en durven ze geen nieuwe stappen te zetten. Zonder reflectie blijft alles statisch. Alleen als je je bewust bent van je eigen manier van denken en werken, kun je je leerproces bewust bijsturen.

Winst

Ik heb hier beschreven wat er allemaal moet veranderen om competentiegericht les te geven. Laat ik afsluiten met te beschrijven wat je ermee wint. Je bereikt ermee dat leerlingen andere dingen durven doen. Dat je onvermoede talenten bij hen losmaakt. Dat leren een positief proces wordt waarin leerlingen fouten mogen maken, en sterker nog: waarin ze juist leren dóór fouten te maken. Je zet leerlingen in hun eigen kracht en dat komt een positief zelfbeeld ten goede. Je biedt ze een rijkere leeromgeving, en zult ze gewoon zien opbloeien. Dat zien we duidelijk bij leerlingen die minder goed zijn in cognitieve vakken en nu eindelijk hun onvermoede talenten kunnen tonen. Maar ook de slimmeriken kunnen hun ei kwijt. Ze worden door andere, meer open opdrachten echt uitgedaagd en wie weet ervaren ze voor het eerst dat dingen moeilijk kunnen zijn, omdat ze het antwoord (nog) niet weten. Dat is goed. Onzekerheid is inherent aan onderzoeken en ontwerpen, aan kunst en wetenschap. Competentiegericht lesgeven voedt het vlammetje waardoor iets nieuws geleerd en gecreëerd kan worden.

Een andere manier van werken

Competentiegericht lesgeven doe je niet zomaar even. Het vergt een andere manier van werken. Als leerkracht moet je loskomen van louter kennisreproductie en voorgekauwde opdrachten. Je moet meer coach en minder zender worden. Het vraagt ook om flexibiliteit. Daartoe moet je de lesstof zo goed beheersen dat je ook die durft los te laten. Geef meer open opdrachten. Natuurlijk is dat lastig en spannend, want opeens is er niet meer één goed antwoord. Maar om te beoordelen hoe leerlingen zich ontwikkelen, kun je ook naar andere dingen kijken. Hoe creatief is een leerling bijvoorbeeld geweest? Hoe origineel zijn de oplossingen? Deed een leerling iets wat hij nooit eerder had gedaan? We willen immers burgers opleiden die niet alleen dingen weten, maar ook snel hun weg kunnen vinden in nieuwe omgevingen, die informatie op waarde filteren en kritisch nadenken. Deze zogenaemde 21e-eeuwse vaardigheden zijn belangrijk, en het mooie is: we vinden ze terug in de competenties voor cultuureducatie.

C-zicht en de 21e-eeuwse vaardigheden

Iedereen die in of voor het onderwijs werkt, kent het begrip '21e-eeuwse vaardigheden'. Ze behelzen de vaardigheden die de moderne samenleving vereist, ofwel wat een leerling – behalve goed kunnen rekenen en schrijven – nodig heeft om in zijn toekomstige beroep en leven succesvol te zijn. Er zijn verschillende definities in omloop; wij houden de omschrijving van Kennisnet aan. Die beschrijft zeven vaardigheden: samenwerken, probleemoplossend vermogen,

ICT-geletterdheid, creativiteit, kritisch denken, communiceren, en sociale en culturele vaardigheden.

Tijdens een cultuureducatieve activiteit doet een leerkracht een beroep op veel van deze vaardigheden. Diverse oplossingen vinden voor een probleem, experimenteren en samenwerken zijn onlosmakelijk verbonden met cultuureducatie. Het is dan ook geen toeval dat C-zicht en de 21e-eeuwse vaardigheden

in hoge mate overeenkomen. Samenwerken, onderzoeken, creëren en zelfstandig werken staan bij beide centraal.

Een ieder die cultuuronderwijs wil verbinden met de 21e-eeuwse vaardigheden heeft met C-zicht een goed hulpmiddel in handen. De gedragsindicatoren zorgen ervoor dat de bredere 21e-eeuwse vaardigheden hun concrete invulling krijgen op basis van de drie competenties cultuuronderwijs. C-zicht legt het verband.

“Geef leerlingen de ruimte”

— Monique Koolen

3.

Wat kinderen van kunst kunnen leren

Monique Koolen, senior consultant en Clara Linders voormalig senior adviseur bij Kunstloc Brabant: “C-zicht zorgt voor samenhang en lijn in de culturele activiteiten”

‘Wat wil ik mijn leerlingen meegeven?’ Elke leerkracht heeft daar wel een antwoord op. Met De Cultuur Loper biedt Kunstloc Brabant hun een instrument om ambities te vertalen naar heldere lesdoelen en leerlijnen voor kunsteducatie. Elke basisschool moet volgens de kerndoelen aandacht besteden aan kunstzinnige oriëntatie. Maar hoe doe je dat op een goede manier en hoe voorkom je dat cultureducatieve activiteiten als los zand aan elkaar hangen? Kunstloc Brabant introduceerde in 2014 in Brabant hiervoor het instrument C-zicht.

Hoe is de nieuwe versie van C-zicht tot stand gekomen?

In 2006 publiceerde Cultuurmij Oost (toen nog EDU-ART) de eerste versie van C-zicht. De competenties en indicatoren waren opgesteld in samenwerking met Pabo's, ArteZ, SLO en het onderwijsveld zelf. Acht jaar en de nodige praktijkervaring verder heeft Cultuurmij Oost samen met Kunstbalie en Erfgoed Brabant de inhoud onder de loep genomen en geactualiseerd. Leerkrachten en cultuurinstellingen werden hierbij nauw betrokken.

De Brabantse versie van C-zicht bestaat uit drie competenties die specifiek gericht zijn op cultuureducatie: reflecterend, onderzoekend en creërend vermogen, elk uitgewerkt met een set gedragsindicatoren. “Het instrument helpt om de rode draad te zien in de enorme hoeveelheid activiteiten die scholen vaak ondernemen: wat is het onderliggende doel en wat wil je ontwikkelen?” vertelt Clara Linders.

Papier-maché

C-zicht legt de focus niet alleen op vakinhoud, maar op kennis, houding en vaardigheden. Dit vanuit de gedachte dat je met kunsteducatie niet alleen het leren omgaan met en begrijpen van kunst stimuleert, maar vooral ook de persoonlijke ontwikkeling van leerlingen. “Je gaat uit van de leerling en niet van de inhoud,” licht Linders toe. “Je wilt leerlingen bijvoorbeeld leren experimenteren met verschillende materialen en technieken. En dan is het niet erg als papier-maché in acht jaar basisonderwijs eens een keer niet aan bod komt.”

Het gaat er in kunsteducatie ook niet om dat leerlingen zo goed en kunstig mogelijk leren tekenen, zingen of toneelspelen. Wel dat ze leren reflecteren, nieuwsgierig zijn naar de wereld om zich heen, en creatieve en alternatieve oplossingen leren bedenken. “Zoek daarvoor de inhoud die jou als leerkracht het beste past,” stelt Monique Koolen. “Maar durf die inhoud ook los te laten en geef leerlingen de ruimte.”

Ambitiesprek

C-zicht is geen doorlopende leerlijn, maar geeft scholen wel een handvat om te werken aan een samenhangend lesprogramma dat past bij de eigen mogelijkheden en wensen. “C-zicht biedt de woorden waarmee het team kan praten over wat ze precies willen bereiken met kunsteducatie,” vertelt Koolen.

Kunstloc Brabant heeft C-zicht ingezet in De Cultuur Loper, het vanuit de deelregeling Cultuureducatie met Kwaliteit gefinancierde traject voor scholen, dat bestaat uit coaching en een online instrument. Een belangrijke eerste stap in dit traject is een ambitie-

C-zicht in breder perspectief

C-zicht sluit nauw aan bij het overheidsbeleid en actuele ontwikkelingen. Cultuuronderwijs moet minder incidenteel en vrijblijvend zijn, stelde toenmalig staatssecretaris Zijlstra in zijn cultuurplan *Meer dan kwaliteit* (2011). Hij bepleitte meer samenhang en kwaliteit in culturele activiteiten op scholen. In hun gezamenlijke advies *Cultuureducatie: leren, creëren, inspireren!* wezen de Onderwijsraad en de Raad voor Cultuur in 2012 op de versnippering in het cultuuronderwijs. Zij pleitten voor een krachtiger

cultuuronderwijs. Om dat te bewerkstelligen ging het stimuleringsprogramma *Cultuureducatie met Kwaliteit* (2013-2016) van start. Doorlopende leerlijnen, deskundigheidsbevordering van leerkrachten en educatief medewerkers, en het ontwikkelen van beoordelingsinstrumenten voor cultuuronderwijs staan daarin centraal. Zichtbaar maken wat cultuuronderwijs oplevert, zoals C-zicht doet, sluit daar naadloos bij aan.

In opdracht van het ministerie OCW heeft het nationaal exper-

tisecentrum leerplanontwikkeling SLO een leerplankader kunstzinnige oriëntatie opgesteld. Net als bij C-zicht draait het hierbij om reflectie en het creatieve ontwikkelingsproces van leerlingen. SLO werkte dit kader uit in vier leerlijnen, voor beeldende vakken, dans, drama en muziek. De vijf Brabantse grote steden (B5) ontwikkelden de Culturele Ladekast, een doorlopende leerlijn cultuureducatie waarin de competenties eveneens centraal staan en die is gebaseerd op de eerste versie van C-zicht.

gesprek over de vraag: wat wil je de leerlingen in acht jaar meegeven? "Scholen hebben daar absoluut ideeën over, maar die hebben ze nog niet altijd in verband gebracht met kunsteducatie," zegt Koolen. "Bijvoorbeeld nieuwsgierig en onderzoekend in de wereld staan en nadenken over jezelf, dat sluit aan op de competenties voor cultuureducatie. Zo ontstaat bij scholen het bewustzijn dat kunsteducatie in het hart van hun onderwijs past."

Met het online deel van De Cultuur Loper vertaalt de school de algemene ambities naar de competenties en bijbehorende gedragsindicatoren van C-zicht. Zo ontstaat een set van indicatoren die een school echt belangrijk vindt en waar leerlingen van groep 1 tot en met 8 gericht aan zullen werken.

Bewustzijn

Het afgelopen schooljaar zijn er met 88 basisscholen die deelnemen aan De Cultuur Loper ambitiegesprekken gevoerd, en wat Kunstbalie betreft worden dat er nog veel meer. "Scholen zijn heel positief over de Cultuur Loper," vertelt Koolen. "Het traject levert ze een bewustzijn op dat er eerder nog niet was."

De ambitiegesprekken monden uit in een meerjarenvisie op kunsteducatie en een bijbehorend activiteitenprogramma. Dat hoeven geen nieuwe dingen te

zijn – scholen doen immers vaak al heel veel – maar scholen moeten weten aan welke competentie ze met elke activiteit werken. "Zo helpen we scholen samenhang in hun lesprogramma aan te brengen," zegt Linders. "Wat is bijvoorbeeld de verbinding tussen dat museumbezoek en de wekelijkse tekenles? En komen we in die tekenles wel toe aan een indicator als 'geeft op eigen wijze vorm aan ervaringen, emoties en ideeën'? De school krijgt twee profielen: wat wil ze en wat doet ze. Die kun je naast elkaar leggen en dan zie je bijvoorbeeld dat je veel doet aan creëren, maar weinig aan reflectie. Dat kun je vervolgens bijsturen." Daarbij put de school idealiter uit drie domeinen: de eigen lessen, activiteiten samen met de lokale culturele omgeving en de grote wereld van de kunsten. "Wij denken dat deze alle drie van belang zijn en een eigen waarde hebben voor het ontwikkelen van competenties," stelt Koolen.

*Meer weten over De Cultuur Loper en C-zicht?
Neem dan contact op met Monique Koolen,
monique.koolen@kunstlocrabant.nl*

“Scholen helpen samenhang in lesprogramma aan te brengen” – Clara Linders

4.

Competentiegericht werken in de klas

Bea Ros in gesprek met Harold Swinkels van SPO Condor: “C-zicht hielp ons bewuster na te denken over onze keuzes”

De Gelderse Stichting Primair Onderwijs (SPO) Condor vond in C-zicht een instrument om meer sturing aan cultuuronderwijs te geven. “Competenties zorgen ervoor dat leerkrachten nadenken over het effect van hun aanbod.” Al ruim vijf jaar kiest SPO Condor voor cultuur. “Wij vinden cultuuronderwijs net zo belangrijk als taal en rekenen,” stelt Harold Swinkels. Hij was tot vorig schooljaar directeur van SPO-basisschool De Tandem en maakt inmiddels als zorgdirecteur deel uit van het stichtingsbestuur.

De stichting slaat met een jaarlijks projectplan de piketpaaltjes, de icc'ers van de negen aangesloten basisscholen vertalen dit plan vervolgens naar eigen activiteiten, waarbij ieder zijn accenten kan leggen en het eigen tempo kan bepalen. Enthousiasme genoeg, maar er ontbrak een lijn, vertelt Swinkels. “We hadden behoefte aan meer body en visie in ons cultuuronderwijs. C-zicht hielp ons bewuster na te denken over onze keuzes: waarom doe je wat je doet?”

Onder de Gelderse Stichting Primair Onderwijs Condor (SPO Condor) vallen negen basisscholen in Beek-Ubbergen, Heumen, Kekerdom, Leuth, Malden, Nederasselt, Ooij en Overasselt, met samen zo'n 1650 leerlingen. De stichting is in 2006 ontstaan uit een fusie van enkele schoolbesturen.

www.spocondor.nl

Geen gesneden koek

De competentiegerichte aanpak van C-zicht past bij het zorgbeleid van SPO Condor: onderwijs zo goed mogelijk laten aansluiten bij de ontwikkeling van individuele leerlingen. Anders gezegd: het onderwijsaanbod afstemmen op wat leerlingen al kunnen en wat ze nog moeten leren.

Toch is competentiegericht werken voor de aangesloten basisscholen nog geen gesneden koek. Dat gaat ook niet van vandaag op morgen, zegt Swinkels. “Vaak zijn leerkrachten erg gericht op het aanbod, op

de lesmethode. Competenties zorgen ervoor dat ze nadenken over het effect van dat aanbod. Bovendien is aanbod vaak kennisgericht, terwijl het ook gaat om het ontwikkelen van vaardigheden.”

Leerkrachten moeten zelf ‘leerlingontwikkelvaardigheden’ verwerven: talenten van leerlingen in het vizier krijgen, leren om leerlinggedrag goed te observeren en op basis daarvan hun onderwijs(aanbod) aan te passen. Dat vraagt om reflectie. En dat is wel eens lastig, weet Swinkels. “Een leerkracht wil liever meteen in actie komen. Maar er is een balans nodig tussen visie plus reflectie en actie.”

Competentiegericht werken vereist ook de durf om lesmethodes los te laten. Het stichtingsbestuur geeft leerkrachten daarvoor groen licht. “We zeggen: denk bewust na en voel je vrij om activiteiten te schrappen voor zaken die jij belangrijk vindt. Neem zelf de regie.”

Reflectiegesprek

Bij deze manier van lesgeven zal er meer interactie zijn tussen leerkracht en leerling over het leerproces en dat, zo vermoedt Swinkels, maakt onderwijs leuker en motiverender. “Je zorgt ervoor dat het aanbod bij leerlingen binnenkomt. Voorheen keek de

“Durf regie te nemen”

— Harold Swinkels

leerkracht naar wat een leerling nodig had, nu leggen we die vraag ook bij leerlingen zelf neer: waar loop je tegenaan, wat wil je leren? Zo wordt voor hen ook duidelijker wat er van ze wordt verwacht.”

De leerkrachten van De Tandem oefenden het voeren van reflectiegesprekken, onder meer door filmopnames van elkaars gesprekken te bespreken. “Als je als school dit aangaat, moet je erin investeren. Iedereen moet meedoen en ervoor zorgen dat het een structureel karakter krijgt,” aldus Swinkels.

Zowel leerkracht als leerling moet leren dat het in cultuuronderwijs niet alleen om het product, maar juist ook om het proces draait. “Stimuleer leerlingen om vragen te stellen over het werk van klasgenoten,”

geeft Swinkels als voorbeeld. “En hang tekeningen niet alleen op in de klas, maar sta er ook bij stil. Laat ze niet, zoals je op veel scholen ziet, een half jaar hangen; dan wordt het behang. Ververs ze regelmatig.”

Op De Tandem is het inmiddels gebruikelijk dat de klas die een weekopening verzorgt, feedback van een andere klas krijgt. “En niet alleen zeggen: dit is goed of slecht, maar echt tips geven. Leerlingen zijn dan megatrots, jongens uit groep 8 geven feedback op werk van groep 3! Dat geeft ook een andere sociale dynamiek in school.”

In samenwerking met Erik Vos ontwikkelde Kunstloc Brabant [educatief repertoire](#) voor leraren om onderzoekend vermogen van leerlingen te ontwikkelen.

5.

Doorlopende leerlijn

Elke nieuwe activiteit bouwt voort op de vorige

De competenties bieden houvast

Leerkracht ondersteunt en daagt uit

illustraties Jonas Barre

Je moet dit lezen

Eerlijk voortrekken – over het versterken van onderzoekend vermogen

Vonden alle leerlingen vanmorgen ineens dit gedicht in hun bakje:

*Alles in de zee
vissers vissen vissen
vissen springen
uit en in
schelpen in het water
rapen en bewaren
planten in het water
koraal
kriebelig en glibberig
als vissen langs je hand*

Geroezemoes, gebabbel: Hé, wat is dat nou? Een gedicht? Heb jij er ook een? Wat gek... Wat grappig! Hé, dat gaat over ons thema. Wat een mooie woorden! Kan koraal wel langs je hand glibberen als een vis?

Een prachtig gesprek ontspoon zich in de klas toen de leerkracht zich hardop afvroeg of alles in de zee buiten de zee nog net zo mooi zou zijn. Wat knap van de dichter dat hij zoveel opriep dat de hele groep erover wilde praten. Maar wie was die dichter eigenlijk? Die dichter, van zeven jaar oud, zat gewoon tussen de andere leerlingen, een beetje verlegen maar heel erg trots te zijn. Want zij had samen met de juf in het geheim al die blaadjes in de laatjes van haar klasgenoten gestopt. Hoe kun jij dat? vroegen die zich af, kunnen wij dat ook leren?

Het is een mooi voorbeeld van wat we 'eerlijk voortrekken' kunnen noemen. Het is ook een voorbeeld van wat Erik Vos noemt: 'inspirerend handelen van leerkrachten dat een onderzoekende houding van kinderen bevordert'. Veel van dit soort praktijkkennis blijft onzichtbaar, en dat is een gemis. Erik Vos zegt: "Educatief repertoire is een soort gereedschapskist. Je kunt als leerkracht uit de kist halen wat je wilt. Niemand zegt je wanneer je een bepaald gereedschap moet gebruiken. En niemand geeft je de garantie op succes. Je zoekt wat bij je past. Zoeken is makkelijk, want al het gereedschap is voorzien van onderwijsverhalen. En die verhalen vertellen hoe een leerkracht een bepaald gereedschap gebruikte."

In de ambitiegesprekken met scholen die met De Cultuur Loper werken, komt een aantal aspecten regelmatig naar voren: veel scholen willen aan de slag met reflecterend en onderzoekend vermogen, maar ze zien niet voor zich hoe dit te vertalen naar de concrete situatie van de klas. Op het vlak van reflecterend vermogen boekten al heel wat scholen succes met Filosoferen met kinderen. Kunstloc Brabant en Erik Vos zijn het afgelopen jaar gestart met een scholingstraject dat teams leert hoe ze onderzoekend vermogen kunnen opnemen in hun educatief repertoire. Het wordt steeds duidelijker hoezeer leerkrachten een duidelijk antwoord nodig hebben op de vraag: hoe stimuleer ik het onderzoekend vermogen bij mijn leerlingen? Naast theorie en externe docenten die dat al in de vingers hebben, blijkt er vooral behoefte te zijn aan repertoire dat in de loop der jaren al ontwikkeld is, maar grotendeels onzichtbaar bleef. Door een eerste indeling te maken van bestaand educatief repertoire voor cultuureducatie kan de gereedschapskist gevuld en gedeeld worden.

Twintig onderdelen zijn inmiddels verzameld en doorgegeven, maar het zou mooi zijn als meer onderwijsverhalen de gereedschapskist gaan vullen. We nodigen u uit om mee te doen, en dat kan op de website www.educatiefrepertoire.nl

Meer informatie daarover is te vinden op de website van [De Cultuur Loper](http://DeCultuurLoper.nl).

In samenwerking met Eric Vos ontwikkelde Kunstloc Brabant educatief repertoire voor leerkrachten om onderzoekend vermogen van leerlingen te versterken.

Betekenis geven aan de wereld
om ons heen

6.

C-zicht en Cultuur in de Spiegel

De theorie en de praktijk

Cultuur in de Spiegel is een theoretisch kader ontwikkeld door Barend van Heusden (Rijksuniversiteit Groningen). Hij formuleerde als eerste in Nederland een wetenschappelijke onderbouwing voor cultuuronderwijs. Zijn model heeft grote impact: het laat zien dat cultuur meer is dan alleen de kunstvakken en dat onderwijs meer is dan taal en rekenen. Sterker nog: taal en rekenen zijn ook uitingen van cultuur. Van Heusden omschrijft cultuur als de manier waarop wij in ons denken en handelen betekenis geven aan de wereld om ons heen.

Het theoretische fundament van Cultuur in de Spiegel biedt een mooie uitdaging om met elkaar in gesprek te gaan over de inhoud van cultuuronderwijs. C-zicht helpt vervolgens onderwijs in kunst en erfgoed op school praktisch vorm te geven.

Door uit te gaan van competenties maak je bewuste keuzes en kom je tot een samenhangend lesprogramma. C-zicht geeft inzicht in het werken met cultuureducatie kunst en erfgoed. Het laat zien hoe 'leren met competenties' werkt voor leerkrachten en leerlingen. Handig, helder en overzichtelijk.

Ontwikkeling

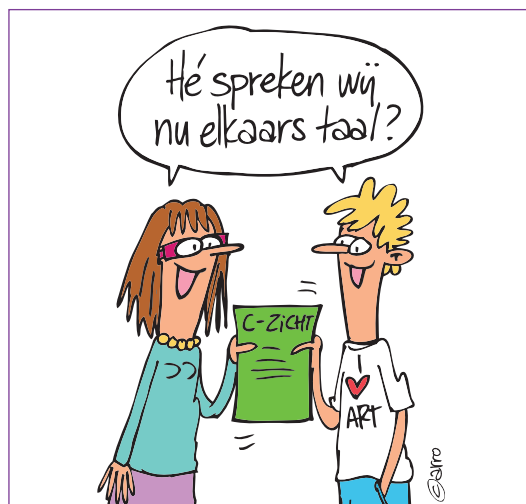
Cultuur in de Spiegel beschrijft welke cognitieve vaardigheden we nodig hebben om, letterlijk en figuurlijk, betekenis te kunnen geven aan de wereld om ons heen. Naast cultureel (zelf)bewustzijn is reflectie daarbij een centrale notie, dit concept staat ook centraal in C-zicht. Ons instrument beschrijft de ontwikkeling van leerlingen in waarneembaar gedrag. Het sluit daarmee dicht aan bij de onderwijspraktijk. Door te werken aan de competenties van C-zicht worden naast houding en creatieve vaardigheden ook de cognitieve basisvaardigheden uit het kader van Cultuur in de Spiegel ontwikkeld

7.

Spreken wij nu dezelfde taal?

Een gesprek tussen leerkracht en aanbieder

8.

Algemene informatie

Algemene informatie

Meer weten over De Cultuur Loper en C-zicht?
Neem dan contact op met Monique Koolen,
senior consulente Kunstloc Brabant:
monique.koolen@kunstlocbrabant.nl.

Verder lezen

- ▲ [Cultuur in de Spiegel](#)
- ▲ [21e- eeuwse vaardigheden](#)
- ▲ [Leerplankader kunstzinnige oriëntatie, SLO](#)
- ▲ [De Culturele Ladekast](#)
- ▲ [Kamerbrief 'Meer dan kwaliteit: een nieuwe visie op cultuurbeleid', \(2011\)](#)
- ▲ [Cultuureducatie: leren, creëren, inspireren! gezamenlijke advies van de Onderwijsraad en de Raad voor Cultuur \(2012\)](#)
- ▲ www.erfgoedbrabant.nl
- ▲ www.kunstbalie.nl
- ▲ www.decultuurloper.nl
- ▲ www.cultuurmijooost.nl
- ▲ www.cmkgelderland.info

Colofon

C-zicht, competenties cultuureducatie kunst en erfgoed® is een uitgave van Cultuurmij Oost en Kunstbalie.

Uitgave

Eerste uitgave 2014
Tweede uitgave 2018

Redactie

Monique Koolen, Kunstloc Brabant
Reineke de Vries, Cultuurmij Oost
Ilonka de Ridder

Aan deze uitgave werkten mee

Bea Ros
Annet Nieuwenhuizen
Renske van Dillen
Ingrid Perik

Met dank aan

Yvonne Drissen
Clara Linders
Aukje Elsinga
Harold Swinkels
Juliette Walma van der Molen
Bs de Sieppe, Groesbeek
Tera Uijtdewilligen, Erfgoed Brabant

Illustraties

Carro.nl
Jonas Barre, Info Grafic

Film

Marcelle Hilgers, IDKR8
Annemarie Amsing, De Vondstenfabriek
kleurenbar.tv

Fotografie

Bart Versteeg
Ilse Wolf
Peter van den Kerkhof
Rens Plaschek

Grafisch ontwerp

Tessa Hofman, studio TweeKlank

C-zicht® is een geregistreerd handelsmerk van
Cultuurmij Oost, Arnhem

In 2006 publiceerde Cultuurmij Oost (toen nog EDU-ART) de eerste versie van C-zicht. De competenties en indicatoren waren opgesteld in samenwerking met Pabo's, ArtEZ, SLO en het onderwijsveld zelf. Acht jaar en de nodige praktijkervaring verder heeft Cultuurmij Oost samen met Kunstloc Brabant en Erfgoed Brabant de inhoud onder de loep genomen en geactualiseerd. Leerkrachten en cultuurinstellingen werden hierbij nauw betrokken.